

др Драгољуб Поповић,
доцент Правног факултета у Београду

ОДГОВОРНОСТ ЗА ОПАСНУ ДЕЛАТНОСТ У ЈУГОСЛОВЕНСКОМЕ ПРАВУ

„У нашој судској пракси принцип објективне одговорности примећује се у случају штете настале из активности која ствара повећану опасност за околину и у случају штете која потиче од ствари које су опасне по самој својој природи или постају такве редовном употребом. На први поглед изгледало би као да се ту ради о различитим случајевима одговорности без кривице: одговорност за активност која ствара повећану опасност и одговорност за опасне ствари. Појам опасне ствари шири је од појма делатности која представља повећану опасност за околину и он га потпуно обухвата...“⁽¹⁾

Тако је мислио и писао отац југословенске кодификације облигационога права, проф. Константиновић. Његово схватање извршило је огроман утицај на нашу правну науку и праксу. У Скици за законик о облигацијама напред поменуто мишљење било је доследно и јасно разрађено. У II одељку I књиге Скице четврта глава је била посвећена одговорности за опасне ствари.⁽²⁾ Скица је заправо полазила од модела францускога грађанског законика СС. Поред општег режима објективне одговорности предвиђеног чл. 136—140. познавала је још и одговорност за штету од животиња у члановима 142—144. односно одговорност за штету од грађевина по чл. 145.⁽³⁾ Под утицајем Скице и ставова њенога творца југословенска правна наука је пре кодификације облига-

(1) М. Константиновић, *Основ одговорности за проузроковану штету*, *Анали ПФБ* 3—4/1982. стр. 511; в. и М. Константиновић, *Облигационо право*, општи део I, Београд 1952, стр. 139.

(2) в. М. Константиновић, *Облигације и уговори* (= Скица), Београд 1969, чл. 136—140.

(3) Тако би се чл. 136—140. Скице односили на поље које у францускоме праву покрива чл. 1384, став I. СС, члановима 142—144, би одговарао чл. 1385. СС, а члану 145. би пандан био чл. 1386. СС. За разлику од старих норми францускога законика норме Скице биле су не само многобројније, него и прецизније.

ционога права заступала мисао о постојању јединствене фигуре објективне одговорности.(4)

Закон о облигационим односима СФРЈ (ЗОО) је делимично одступио од ставова свога творца. Мисао проф. Константиновића о јединственој фигури објективне одговорности за штету напуштена је у законскоме тексту: ЗОО је у петом одсеку II одељка II главе свог општег дела предвидео одговорност за штету од опасне ствари или опасне делатности. Раздвајање поменутих појмова ЗОО је извршио у својим чл. 173. и 174. Претпоставка узрочности из чл. 173. ЗОО односи се на штету насталу у вези с опасном ствари исто као и на ону која је у вези с опасном делатношћу. Та претпоставка пребацује терет доказивања с оштећеног на штетника, кога ће означити идући 174. члан ЗОО. Већ при постављању претпоставке узрочности закон је раздвојио појмове опасне ствари и опасне делатности. При одређивању одговорних лица у чл. 174. ЗОО то раздвајање ће бити још јасније учињено. За штету од опасне ствари одговоран је њен имаоца, док за штету од опасне делатности одговара лице које се таквом делатношћу бави, налаже први став чл. 174. ЗОО. У другоме ставу истог члана постављена је дефиниција појма имаоца опасне ствари, док је појам штетника код одговорности за опасну делатност остављен без законске дефиниције. Појам лица које упражњава опасну делатност, као и сам појам опасне делатности, представљају правне стандарде чију ће садржину одредити судска пракса. На овоме месту ваља указати на још једну особину поретка објективне одговорности какав поставља ЗОО. Тај поредак се превасходно ослања на правне стандарде и ретко прибегава дефиницији. Приклањање недефинисаним појмовима је при томе нешто чешће него што је то у Скици био случај. Тако је нпр. Скица дефинисала појам опасне ствари док то са ЗОО није случај.(5) Појам опасне делатности је у ЗОО одвојен од појма опасне ствари, док Скица онај први није ни познавала, подводећи га под потоњи. Најзад ЗОО је изоставио неке од посебних режима одговорности без кривике које је познавала Скица. Ово се пре свега односи на одговорност за штету од животиња и зграда, које у ЗОО нису нашле места.

Да су увођењем појма опасне делатности у ЗОО одвојени појмови опасне ствари и опасне делатности, те да су у поретку објективне одговорности по југословенскоме праву створене две фигуре уместо једне, како је предвиђала Скица и чему је тежила наша пређашња правна наука, најбоље потврђује језичко тумачење чл. 175—177. ЗОО. Сва ова три законска члана односе се искључиво на имаоца опасне ствари. Лице које врши опасну делатност није подвргнуто поменутиим одредбама. Такав став ЗОО ће пред судије и правне писце поставити неколико разноликих питања.

Најпре се јавља проблем разграничења појмова. Логички посматрано ствар и делатност никако нису исте. Постоје делатности које се врше без употребе било какве ствари, те би изгледало као да се проблем разграничења наведених појмова тешко може појавити. Ипак, ауторитет проф. Константиновића и мисли и схватања која су била вла-

(4) Љ. Милошевић: *Облигационо право*, Београд 1972, стр. 163; Б. Лоза, *Објективна одговорност и њена примјена у нашем праву*, „Годишњак Правног факултета у Сарајеву“, XXI, 1973, стр. 211—212.

(5) в. чл. 136. Скице.

дајућа у нашој науци пре доношења 300 толико су снажни да и даље врше утицај на правосуђе и правну науку. Поглед на коментаре 300 може нам показати да коментатори спајају две фигуре објективне одговорности у једну. Ово се нарочито односи на коментар чланова 175—177. 300 који се односе искључиво на одговорност имаоца опасне ствари. Тако поступају нпр. Цигој(6) и Визнер,(7) који поменуће одредбе тумаче као да се истовремено односе и на лице које врши опасну делатност. Једини коментатор који при тумачењу чл. 175—177. 300 не прекорачује оквир језичког тумачења био би Радишић, који поменуће одредбе доследно тумачи као норме које се односе на имаоца опасне ствари.(8) Ставови коментатора 300 који теже поистовећивању појмова опасне ствари и опасне делатности, те преко овога и спајању двеју фигура објективне одговорности, представљају одраз наше старије правне науке која је тежила јединственој фигури те одговорности.(9) Мисао о јединству објективне одговорности у југословенскоме праву заслужује, међутим, разматрање не само са становишта логике и строга тумачења законскога текста, него и с гледишта правне теорије и упореднога права.

Југословенска правна теорија досад тежила је превазилажењу дводеобе на опасне ствари и делатности, било тако што је појам делатности подводила под појам ствари,(1) било тиме што је предлагала јединствену фигуру објективне одговорности без везивања за било који од напред поменутих појмова.(11) Таква схватања имала су реалну подлогу пре кодификације нашега права и доношења 300, а њихов утицај простире се до наших дана.

Немачка правна наука на пример, залаже се за реформу свога одштетног права и установљење јединствене фигуре објективне одговорности.(12) Реформни предлози се заснивају на мисли о превазилажењу непогодне дводеобе на опасне ствари и делатности. У тамошњој теорији је иначе спорно да ли се код појединих фигура објективне одговорности ради о опасној ствари или делатности.(13) Предлози реформне струје се делимично ослањају и на упоредно-правни разлог,(14) јер поједина права здружују појмове опасне ствари и делатности у своме законском тексту.(15)

(6) в. С. Цигој, код: Б. Благојевић—В. Круљ, *Коментар Закона о облигационим односима*, Београд, 1983, књ. I, стр. 646 (уз чл. 175. 300), стр. 648 (уз чл. 176. 300) и стр. 656 (уз чл. 177. 300).

(7) в. Б. Визнер, *Коментар Закона о обвезним (облигационим) односима*, Загреб 1978, књ. II, стр. 749 (уз чл. 175. 300), стр. 736. и 775 (уз чл. 177. 300). Визнер додуше начелно одваја појмове опасне ствари и делатности; в. исто, стр. 738—741.

(8) в. Ј. Радишић, код: С. Перовић—Д. Стојановић, *Коментар Закона о облигационим односима*, Горњи Милановац — Крагујевац 1980, књ. I, стр. 526 (уз чл. 175. 300), стр. 527—528 (уз чл. 176. 300) и стр. 529—530. (уз чл. 177. 300). Ипак је и Радишић под утицајем Константиновића, јер начелно поистовећује опасну ствар и делатност; в. исто, стр. 524.

(9) С. Перовић, за разлику од старијег мишљења тумачи чл. 177. 300 у смислу да се та норма односи на „случајеве ослобођења од одговорности за опасне ствари“.

В. С. Перовић, *Закон о облигационим односима*, Београд, 1978, Предговор, стр. 61.

(10) М. Константиновић, н. м.

(11) Б. Лоза, н. м.

(12) Н. Kötz, *Deliktsrecht*, Frankfurt am Main 1979, стр. 166; исти, *Haftung für besondere Gefahr — Generalklausel für die Gefährdungshaftung*, AcP 170 (1970.), стр. 20—21; М. Will, *Quellen erhöhter Gefahr*, München, 1980, стр. 327—328; в. исто тако: В. Водинелић, *Quellen erhöhter Gefahr (приказ)*, „Анали ПФБ 5/1982, стр. 887.

(13) М. Will, н. д., стр. 268. и 274; В. Водинелић, н. м.; уопштено и Е. Deutsch, *Haftungsrecht I, Köln—Berlin—Bonn—München*, 1976, стр. 30.

(14) тако Н. Kötz, *Deliktsrecht*, стр. 167. с позивом на источномемачко право.

(15) в. нпр. чл. 454. GK RSFSR и § 344. ZGB DDR.

Упоредно право не даје једнообразно решење недоумице о спајању или раздвајању појмова опасне ствари и делатности. Иако се теорија изјашњава против подвајања(16) поједина права разликују напред наведене појмове. Тако нпр. амерички Restatements of Torts (II) дају у својим § § 519. и 520. одређење појма опасне делатности и јасно разликују ову фигуру одговорности од појмова negligence и nuisance.(17) Енглеско право такође познаје случај кад се код тзв. строге одговорности(18) проузроковање штете не везује за ствар, него за делатност.(19) Од земаља законскога права у овај ред долази Италија, чији ГЗ из 1942. г. начелно одваја појмове ствари и делатности у области одштетнога права.(20)

Формулације ЗОО се с упоредно-правнога становишта најпре могу довести у везу с италијанским правом. Југословенско право, додуше, не раздваја начелно две фигуре објективне одговорности, него то чини посредно, кроз различито уређење двају режима објективне одговорности у случају опасних ствари и делатности. Такав став нашега законодавца наишао је на одјек у судским пресудама.

У неколико новијих пресуда југословенских судова појављује се исти проблем, који се може сажети у питање о условима одговорности за опасну делатност. У правосудју је, наиме, неспорно да морају постојати штета, узрочна веза између опасне делатности и штете, као и повећана опасност за околину, која потиче од те делатности. При утврђивању узрочне везе, међутим, поједини судови су стали на становиште да разлози ослобођења одговорности, попут оних предвиђених чл. 177. ЗОО не могу наћи места у пољу одговорности за опасну делатност. То је став Врховнога суда Босне и Херцеговине.

У пресуду од 7. IV 1981. г. (ЗСО б. 2. 167.) ВС БиХ се изреком позива на чл. 174. ЗОО као правно правило. Разлоге ослобођења из чл. 177. ЗОО суд није испитивао. Елементи случаја били су следећи:

„Приликом изградње хидроелектране дошло је до испуштања воде из акумулације и налог пораста водостаја реке, што је створило таласе који су у матицу реке повукли малолетног сродника тужилаца, који је том приликом настрадао. Суд је нашао да постоји „непосредна узрочна веза између опасне делатности тужене и смрти малолетног сродника тужилаца“.

Схвативши на описани начин грађење хидроелектране и њено пуштање у погон као опасну делатност ВС БиХ је, примењујући ЗОО као правна правила, исправно прибегло примени строжег режима објектив-

(16) Тако, F. Stone, Liability for Damage Caused By Things, International Encyclopedia of Comparative Law (=IECL) Tübingen—The Hague—Paris—New York 1970, XI, 5 стр. 81.

(17) в. F. Stone, IECL XI, 5 стр. 52; M. Will, н. д., стр. 127—129.

(18) О овоме и другим облицима објективне одговорности у упоредном праву в. Д. Поповић, *Вануговорна одговорност за штету у упоредном праву*, „Правни живот“ 6—7/1983, стр. 765—777.

(19) Brooke v. Bool K. B. 1928. in: P. H. Winfield, Cases on the Law of Tort, London 1938, стр. 268.

(20) в. М. А. 2050. и 2051. IGZ; в. о томе, P. Trimarchi, Rischio e responsabilità oggettiva, Milano, 1961, стр. 275—280; F. Stone, IECL XI, 5 стр. 8.; M. Will, н. д., стр. 190.

не одговорности предвиђеног 300. Примена чл. 177. 300 у предметноме случају није дошла у питање. Чињеница да се хидроелектрана гради свакако није могла остати непозната у околини. Купачи су ту чињеницу морали имати у виду. Малолетни купач се утопио, те би свакако морало доћи у обзир испитивање одговорности лица које је над малолетником вршило родитељски надзор. Да ли је тај надзор исправно вршен ако је лице које се стара о малолетнику овоме дозволило купање у реци у време изградње хидроелектране? Суд се, међутим, у таква разматрања није упустио. За овакав став ВС БиХ постоји чврст основ који се налази у језичкоме тумачењу чл. 177. 300. Та норма се, наиме, односи на имаоца опасне ствари, а не и на оног ко врши опасну делатност. Суд је изградњу хидроелектране и у вези с тим промену нивоа воде у реци, схватио као опасну делатност, те је исправно одбио примену чл. 177. 300 у предметној ствари. Случај хидроелектране је на тај начин сведочанство постојања двоструког режима објективне одговорности у нашем праву, а истовремено је свакако и један од првих случајева у којем је одговорност за опасну делатност подвргнута сопственом поретку у складу са 300.

Да режим одговорности за опасну ствар није истоветан с поретком објективне одговорности у случају опасне делатности, показаће нам две пресуде које потичу од врховних судова Хрватске и Словеније.

Врховни суд Хрватске је своју пресуду од 3. III 1981. г. (ЗСО б. 1. 33.) засновао искључиво на правним правилима старог права, те се материјална исправност ове пресуде не може доводити у питање. Пресуда се може процењивати с теоријскога гледишта, с обзиром на норму 300, будући да је донета у времену у којем се наше правосуђе полако прилагођава својој кодификацији и све више према њој управља. Елементи случаја били су следећи:

„Тужиља се је поред коловоза кретала уз помоћ штаке кад је с удаљености од око 200 m уочио возач аутомобила. Изгледало је да се сасвим сигурно креће, али је услед изненадног исклизнућа штаке пала, те је возило налетело на њу. За претрпљене телесне повреде тужиља је тужила осигуравача возила. Суд је нашао да се ради о случајној штети, те да за ову одговара лице одговорно за штету по објективном критеријуму. По схватању суда ради се „о случају који није скривљен и који зато нипошто није изван опасне ствари“.

ВС Хрватске је на тај начин схватио моторно возило као опасну ствар и за ову везао одштетну одговорност. Посматрамо ли ову пресуду са становишта 300 закључићемо да је суд одбио не само примену чл. 177. став 1. 300, пошто је нашао да се узрок штете не налази ван ствари, него и примену чл. 177. став 2. и 3. 300. Возач заиста није могао предвидети изненадно исклизнуће штаке код лица које се сигурно кретало уз коловоз. С друге стране, такав догађај се бар делимично мора приписати у допринос оштећеном, тако да возач није био

једини који је допринео штети. Кад се све ово има у виду долазимо до закључка да је суд у потпуности одбио примену чл. 177. ЗОО у случају у којем се радило о одговорности за опасну ствар. Такво закључивање суда би се са становишта ЗОО морало оценити као неисправно, јер је суд код одговорности за опасну ствар поступио као да се ради о одговорности за опасну делатност.

Врховни суд Словеније је своју пресуду од 4. IX 1980. г. (ЗСО 5. 3. 206.) засновао на ЗОО применивши његове норме као правна правила. Елементи случаја били су следећи:

Јелен је у ловишту повредио малолетнога тужиоца. Суд је нашао да је за такву штету одговорно ловачко друштво које управља ловиштем, пошто је јелен „жива опасна ствар“.

ВС Словеније је у потпуности одбио примену чл. 177. став 2. и 3. на предметни случај.(21) На тај начин суд није исправно применио законске норме, јер се поменуте одредбе односе на имаоца опасне ствари. ВС Словеније је у овоме предмету, као и ВС Хрватске у горе посматраном случају, одговорност за опасну ствар подвргао режиму одговорности за опасну делатност.(22) Ова пресуда јасно указује на неопходност разграничења појмова опасне ствари и опасне делатности: није свеједно за коју ће од ове две чињенице суд везати одговорност.

Услови одговорности код обеју фигура објективне одговорности су у начелу исти и свде се на постојање штете, узрочне везе између опасне ствари одн. делатности и проузроковане штете и повећану опасност штете за околину коју ствара поменута ствар односно делатност. Ипак, две фигуре одговорности се разликују у погледу начина утврђивања узрочне везе између извора опасности и штетне последице. Услед дејства чл. 177. ЗОО који се односи на опасну ствар, а не и на опасну делатност, модификован је учинак претпоставке узрочности из чл. 173. ЗОО код одговорности за опасну ствар, што није случај с одговорношћу за опасну делатност.

Проблем примене чл. 177. ЗОО доводи до питања о начину утврђивања узрочне везе између штете и опасне ствари. Кад испитује постојање такве везе код одговорности за опасну ствар суд се креће у пољу чл. 177. ЗОО. Стилизација текста тога законског члана наводи при томе на мисао да само ставови 3. и 4. чл. 177. ЗОО представљају когентне норме, јер код његовога 1. и 2. става ималац опасне ствари мора да докаже биће чињеничнога стања предвиђено тим нормама.

Код одговорности за опасну делатност, међутим, суд никако не може допрети до поља које у нашем праву заузима чл. 177. ЗОО. Тужени може побити законску претпоставку узрочности из чл. 173. ЗОО, али у томе може успети једино доказом да његова опасна делатност уопште не стоји у вези с проузрокованом штетом. Стога примена ре-

(21) Ми смо због те чињенице у једном ранијем напису ову пресуду подвргли критички; в. Д. Поповић, *Одговорност за живу опасну ствар*, „Правни живот“, 5/1984, стр. 615—619.

(22) Може се јавити размишљање о томе како је у предметном случају суд могао да схвати лов као опасну делатност, те изгледа као да би тада судско закључивање могло опстати. Суд ипак није тако поступио него је одговорност везао за опасну ствар. О конкуренцији двају режима објективне одговорности в. ниже.

жима подељене одговорности, предвиђеног чл. 177. став 3. и 4. не може доћи у обзир код одговорности за опасну делатност. С друге стране, међутим, у пракси ће тужеников доказ којим се побија претпоставка узрочности из чл. 173. 300 подсећати на покушај доказивања постојања разлога ослобођења одговорности из чл. 177. став 1. и 2. 300, какав је дозвољен код одговорности за опасну ствар. Та два доказа се ипак не могу поистоветити. Ово најпре стога што се чл. 177. став 1. 300 никако не може применити на опасну делатност, будући да се односи на узрок који се налази изван ствари. Преостаје доказ да је штета настала радњом оштећеног или трећег лица из чл. 177. став 2. 300, што ће вероватно бити чест случај одбране туженог. Такав доказ би могао имати успеха само ако је радња оштећеног или трећег била таква да би довела до штете и онда кад би опасна делатност потпуно изостала. Једино у присуству таквог доказа могло би се сматрати да опасна делатност није била узрок штете у смислу чл. 173. 300, те да је оборена законска претпоставка предвиђена том нормом.

Пракса наших судова у времену у којем се поступно прилагођава кодификованоме праву, примењујући норме 300 још увек добрим делом и као правна правила, показује постојање двеју тежњи. Док се у појединим пресудама, попут оне у „случају хидроелектране“, јасно и доследно раздваја поредак одговорности за опасну делатност од средње фигуре одговорности за опасну ствар, дотле се у другим назире тежња судова к пооштрењу одговорности за опасну ствар њеним свођењем на режим одговорности за опасну делатност. Ово се постиже одбијањем примене разлога ослобођења одговорности из чл. 177. 300 на случајеве одговорности за опасну ствар.

Раздвајање два вида објективне одговорности у нашем праву намеће још и питање који поредак одговорности треба применити онда кад се опасна делатност врши уз употребу опасне ствари. Нама се чини да у таквом случају суд не би могао одрећи право туженом да се одбрани лакшим доказом по чл. 177. став 1. и 2. 300, нити да избегне питање о подељеној одговорности, на што га приморавају чл. 177. став 3. и 4. 300 које суд примењује по службеној дужности.(23)

(23) Италијански судови су у случајевима конкуренције двеју фигура објективне одговорности склони да предност дају одговорности за опасну делатност; в. о томе код F. Stone, IECCL XI, 5 н. м. У нашем праву то се не може допустити, јер је структура норми другачија.